

Deu anys de debat sobre els Països Catalans (1974-1984)

JAUME REÑÉ I ALIMBAU

Introducció

A finals dels anys cinquanta i inicis dels seixanta prenia volada una nova terminologia que reflectia una vella realitat: Països Catalans. Sorgida durant la dictadura del general Franco, la seva difusió es realitzà a través dels cercles de la nostra intel·lectualitat nacional, i després arrelà en sectors de l'oposició nacionalista, de la qual sorgiria l'actual moviment independentista, que ha fet precisament de la reunificació dels Països Catalans, la seva bandera.

Lentament, el concepte va anar prosperant entre les classes populars i en veure els problemes que la seva assumpció real podia provocar, atès que es posaven en qüestió algunes «veritats històriques» establertes: la inalterabilitat de les fronteres estatals, el paper de les distintes classes socials davant el fet nacional..., el debat s'imposava.

Els sectors en principi més receptius, (els intel·lectuals) inicien tímids contactes sobre els antecedents, la realitat i les perspectives que el redescobriments de les dimensions reals de la nació catalana comporta. Aquest debat es fa públic a partir del 1974, i hi participen fonamentalment els intel·lectuals progressistes amb diversos graus de compromís polític. Precisament aquesta diversitat serà la principal característica de les trobades, la qual, de fet, impedirà l'adopció de conclusions comunes.

Tot just iniciat el procés dialèctic, les circumstàncies polítiques influïran en un sentit determinant: amb la mort del general Franco s'obrirà el procés de reforma política, orientat a instaurar a l'estat espanyol una democràcia parlamentària d'estil euro-occidental. Com a «conditio sine qua non» de la democratització del sistema, havia de restar inalterada la unitat de l'estat, (d'Espanya com agrada de dir als partidaris del lema «un esta-

do, una nació»), malgrat que s'admetés la seva regionalització, (la creació de les comunitats autònomes).

La sacralització d'aquest principi era, i és, incompatible amb el reconeixement de la identitat dels Països Catalans com a nació. D'aquesta contraposició bàsica sorgirà triomfant la tesi de la unitat i la inalterabilitat de l'estat espanyol; conseqüentment, la dinàmica pro-PPCC impulsada des de feia dues dècades no va prosperar en el moment de la democratització del sistema. Els debats quedaren estroncats precisament a partir del 1978, si exceptuem el Col·loqui de València del 1984, les particularitats del qual tractaré en el seu moment.

A les pàgines que segueixen, trobareu una aproximació als continguts de fons dels debats, a les línies estratègiques de les opcions polítiques que s'hi feren paleses i sobretot les referències a la qüestió de l'estat, (o estat propi per a la nació catalana o estat espanyol amb incorporació catalana).

Com podreu comprovar, el treball abraça dos grans períodes: de l'any 1974 al 1978 i del 1979 al 1984. La partició ve fonamentada en un fet cabdal, com és l'aprovació de la Constitució, el substancial suport que va obtenir des dels Països Catalans i les repercussions que comportà respecte del fet nacional català.

La gènesi dels debats

Els col·loquis que estudiarem són els següents: el Col·loqui d'Historiadors celebrat a Barcelona (maig 1974), el Primer Encontre de Ciències Humanes i Socials dels Països Catalans celebrat a Perpinyà (març 1976), les Jornades de Debat sobre els Països Catalans convocades a Barcelona (octubre 1976), el Segon Encontre de Ciències Humanes i Socials dels Països Catalans celebrat a la Ciutat de Mallorca (desembre 1978) i el Col·loqui sobre els Països Catalans que tingué lloc a València l'octubre del 1984.¹ Per a explicar la gènesi d'aquestes trobades reproduiré les paraules de presentació dels organitzadors de l'Encontre de Perpinyà, publicades a la revista nord-catalana Aïnes:

«El terme de Països Catalans ressorgia tímidament de la mà d'alguns intel·lectuals i encetava un llarg itinerari. També es reprenien contactes -especialment culturals- entre els diferents Països Catalans. Tant la idea com la pràctica feien camí, i a començaments dels anys setanta un conjunt d'iniciatives concretes, des del nivell social al nivell ideològic passant pel nivell polític, entrellaçaven els pobles dels Països Catalans.

Des de la perspectiva científica, tret de contactes individuals i d'algunes iniciatives aïllades, mentre que la noció s'estenia, les enormes dificul-

1. He triat aquests cinc debats perquè malgrat que n'hi ha hagut d'altres que han tractat aspectes culturals, històrics o folklòrics referits als PPCC, aquests són els que enfoquen la qüestió més globalment i els que han tingut més ressò entre les classes populars, atès el context polític en el qual es van desenvolupar.

tats polítics, organitzatives, acadèmiques, econòmiques i de tot ordre obstaculitzaven la creació de plataformes de reflexió. Tanmateix, la creixent empremta del concepte de Països Catalans, el seu interès cara a un replantejament global, les cada vegada més nombroses discussions sobre la qüestió nacional, l'èxit massiu d'activitats culturals comunes, la confluència de plantejaments polítics similars, i una irreductible voluntat d'afirmació recolzada en la flotació d'una realitat molt temps ofegada, feien cada dia més urgent i necessari discutir la problemàtica dels Països Catalans».²

«A mitjan l'any 1973, les coses començaven a concretar-se. Es creava una comissió que estudiava la possibilitat de tirar endavant un primer col·loqui. El fet d'un major desenvolupament de la història en comparació amb altres ciències socials en el nostre país comportà que aquesta fos la perspectiva dominant. Cosa que es palesaria en l'especialitat dels participants i en la temàtica que es tractaria. L'alternativa que es presentava a la comissió promotora (integrada per Balcells, Estivill, Fontana, Giralt, Martí, Molas, Nadal, Porta, Reglà i Termes) era la d'organitzar un Congrés acadèmic de grans personalitats, públic i ampli, o bé de començar per un col·loqui reduït, d'especialistes, de dimensions i objectius més modestos. En el primer cas es parlava de celebrar-lo a Montserrat o a Perpinyà, i en el segon de fer-ho a Barcelona. Tant la Fundació Bofill com el Centre Pluridisciplinari d'Estudis Catalans es posaven a la disposició de la comissió. Per motius polítics i d'organització material, es creia més convenient d'escollir la darrera possibilitat».³

El col·loqui d'historiadors de Barcelona

El Col·loqui es va celebrar els dies 3 i 4 de maig del 1974. Els temes escollits foren: el moviment obrer: problemes de metodologia, (preferentment dedicat a intercanviar informació sobre fonts documentals), el nacionalisme català, i les transformacions agràries i la industrialització.

Centrant el tema del nacionalisme català, cal dir que s'hi presentaren tres ponències: d'una banda, l'aportada per Josep Termes, senzillament titulada «problemes d'interpretació», i d'altra, les aportacions d'Isidre Molas i Manuel Gerpe sobre l'estatut dels anys trenta. Al meu parer, el treball més significatiu de tot el Col·loqui és el de Termes. Les qüestions que hi formula són un reflex de les opinions i contradiccions dominants en aquells anys no solament en el terreny de la historiografia sino també en el del pensament polític.

Així, el primer punt de reflexió és el que ell denomina «qüestió de

2. Aïnes. Annals del Centre Pluridisciplinari d'Estudis Catalans. Centre Universitari. Perpinyà n.º 3. Desembre de 1977. Pàg. 7. Els números 3 i 4 d'aquesta publicació contenen bona part de les ponències de l'Encontre celebrat a Perpinyà. La revista va desaparèixer el desembre del 1978, després de treure el n.º 4.

3. Aïnes n.º 3, pàg. 8.

noms»: «el fet que, ja d'entrada, els historiadors, que ens trobem tots plegats, poc o molt, directament o indirectament influïts per una certa terminologia marxista (sense que això vulgui dir necessàriament una militància política del mateix signe), davant dels problemes dels moviments d'afirmació nacional d'entrada ja no sabem què dir-ne: si és «problema nacional», o bé «qüestió nacional»... Per exemple, un dels llibrets publicats pel PSU de Catalunya l'anomena «problema nacional català». És una manera d'enfocar o de donar nom al tema que crec que en principi hauríem d'evitar, perquè si es qualifica la qüestió de «problema» sembla que s'indiqui una qüestió anguniosa, difícil i com a malaltissa, que cal liquidar, que cal arreglar per a quedar tranquils i contents (com una malaltia que es té: un problema); i que, una volta està arreglat ja no se'n parla més. En aquest sentit em sembla que seria millor parlar de «fet nacional», o en tot cas de «qüestió nacional».⁴

És també fruit de l'època la significativa distinció, per part d'algunes persones, entre el fet nacional i el nacionalisme: «Ben sovint alguns historiadors o polítics tendeixen a assimilar tot el fet nacional, tota reivindicació nacional, al terme més restringit de «nacionalisme», amb tota la càrrega pejorativa que això pot portar per aquest moviment, donat que es presuposa que el nacionalisme és burgès, que el nacionalisme és oposat a l'internacionalisme, que el nacionalisme comporta uns nivells de chauvinisme i àdhuc de racisme, etc».⁵

En aquestes observacions, Termes evidencia el prejudici amb què l'esquerra marxista observava el fet nacional català. Aquests grups (OCEBR, PCE(i), LCR i el mateix PSUC entre altres) utilitzaven una actitud dogmàtica d'arrel staliniana per adoptar una posició antinacional, (o almenys no nacional) enfront de la reivindicació nacional catalana.

D'altra banda, els grups d'esquerra independentista acusaven aquest context desqualificador i mentre feien seu el marxisme com a demostració que realment lligaven la lluita d'alliberament nacional i de classe, en la seva acció política feien seguiment de les pautes que marcaven els grups marxistes citats, especialment el PSUC.

La resistència a assumir la lluita d'alliberament nacional com un combat de classe ha estat un comportament constant de l'esquerra estatalista, mantingut sota diverses formes des dels anys seixanta fins a l'actualitat. Les posicions més espanyolistes i dogmàtiques entraren en crisi i foren abandonades en comprovar la importància del nacionalisme que en termes difosos s'expressava dins de les classes populars. El PSUC, homologat amb el PCE, però amb una organització pròpia sobre una base autòctona i una tàctica «nacional» catalana, va recollir millor que qualsevol dels grups d'extrema esquerra esmentats, aquest ample sentiment nacional-popular a través de la seva hegemònia en el conglomerat de l'Assamblea de Catalunya.

4. Josep TERMES. *Problemes d'interpretació*. Col·loqui d'Historiadors. Edició patrocinada per la Fundació Jaume Bofill. Barcelona, 1974. Pàg. 44.

5. TERMES (1974: pàg. 44).

En un segon punt d'anàlisi, Termes constata també que la historiografia marxista no utilitza la idea nacional com un «mòdul històric operatiu», arraconant la idea de «fet nacional de les minories nacionals». ⁶ La influència del famós treball de Stalin sobre el problema nacional és patent a Catalunya cinquanta anys després de ser publicat, (originals que som els catalans).

Sergi Vilar, Josep Fontana i Jordi Solé-Tura són els exponents, amb matisos entre ells, de la línia historiogràfica que estem comentant. La posició d'aquesta línia és descrita per Termes en un paràgraf significatiu: «Partint d'una base d'història marxista més o menys econòmica hem considerat, en aquest cas del nacionalisme, que és un fenomen burgès, i que en conseqüència, el moviment nacional català està, de fet, sota la direcció de la burgesia no tan sols durant el segle XX sinó també en el XIX. ⁷

M'he estès en les citacions i els comentaris arran del treball de Josep Termes perquè situa molt bé l'origen teòric de les posicions de la majoria dels intel·lectuals marxistes catalans cara al fet nacional en els inicis dels anys setanta. D'aquesta manera, assenyalant els antecedents, es pot comprendre la seva evolució posterior i la seva intervenció en els debats sobre els Països Catalans. La resta del treball de Termes està dedicada als anys trenta, i estudia concretament el comportament davant el fet nacional del moviment llibertari i els primers grups marxistes.

Cal dir ja en aquest punt, que també existia una minoria d'intel·lectuals de pensament marxista que combatien la posició espanyolista i burgesa -ja descrita- del fet nacional català: Jordi Carbonell, Josep Ferrer i el cercle de joves intel·lectuals que es movien al voltant del PSAN, respongueren, en la mesura de les seves possibilitats, a la versió dominant sobre la qüestió nacional. ⁸

Per acabar de situar el context socio-polític de l'any 1974, voldria afegir que, al meu entendre, aquest és un any clau en l'evolució de la correlació de forces polítiques antifranquistes, principalment a Catalunya. Al març d'aquell any, el règim executa Salvador Puig Antich, enmig de la paràlisi gairebé general de l'oposició. La mort del llibertari català és una constatació de la derrota de la línia revolucionària sorgida als volts de l'any 1968 i que s'expressava sota diverses formes: en el terreny sindical apareixen sectors de Comissions Obreres no controlats pel PSUC, dins de la independentsime neix el PSAN i comencen els primers intents de lluita armada d'alliberament nacional, (FAC, i d'altres), es produeix també l'ecllosió de grups marxistes al marge del PCE i del PSUC, i en fi, es revifa el moviment llibertari en els seus diversos vessants.

Entenc que l'hegemonia, en el terreny de l'antifranquisme, de l'Assemblea de Catalunya i la seva tàctica permanent adreçada a incorporar la

6. TERMES (1974: pàg. 44).

7. TERMES (1974: pàg. 48).

8. La influència d'aquest sector es feia notar sobretot a través de l'Assemblea Permanent d'Intel·lectuals, lligada a l'Assemblea de Catalunya.

petita burgesia i la burgesia «nacional», amb la finalitat d'aïllar el règim i buscar una sortida pactada, foren un factor de desactivació del conjunt de forces revolucionàries abans citat, que unit a les contínues crisis internes d'aquests grups, a la seva falta de maduresa ideològica i d'arrelament popular, juntament amb la repressió preferent de què disfrutaren, els abocaren a una situació desfavorable en el moment de la sortida del franquisme.

Un altre factor que va anar en contra dels sectors revolucionaris fou la separació existent entre el moviment d'alliberament nacional i el moviment d'alliberament de classe,⁹ el qual no va participar en el debat sobre el fet nacional. Només l'independentisme oposà a les teories dominants sobre el «problema» nacional una certa resistència. Aquest era, en resum, l'escenari polític del debat sobre el fet nacional a la fi de la dictadura.

Com a resum del Col·loqui podem dir que malgrat el caràcter reduït de la convocatòria i el seu àmbit preferentment historicista, dues conclusions s'imposaren a la fi de la trobada: a) l'enriquiment que suposava la presència de mallorquins, valencians i catalans del nord i del sud, plegats, i b) la necessitat d'obrir el debat a especialistes d'altres disciplines.

En acabar-se el Col·loqui s'aprovà la proposta de fer-ne un altre. Perpinyà va ser escollit per les menors limitacions polítiques que suposava i per la voluntat d'ajudar l'anella més feble de la cadena catalana.

El primer encontre de ciències humanes i socials dels Països Catalans.

El Centre Pluridisciplinari d'Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà, la Fundació Internacional d'Estudis Històrics i Socials de Perpinyà i la Fundació Jaume Bofill de Barcelona s'encarregaren de donar cos a la proposta. L'eix central de l'Encontre havia estat definit així: «Nació, Estat i Províncies des del segle XVIII ençà».

Es va formar un comitè coordinador integrat per: Rafael Aracil, Francesc Artal, Bertomeu Barceló, Carles Camps, Alfons Cucó, Jordi Duran, Jordi Estivill, Màrius García Bonafè, Manuel Jorba, Enric Lluch, Casimir Martí, Joan F. Mira, Isidre Molas, Isabel Moll, Jordi Planes, Jordi Porta, Rafael Ribó i Joaquim Garriga com a secretari tècnic.

Es va acordar encarregar una ponència central per a cada un dels grans temes en els quals s'havia d'estructurar el desenvolupament de l'Encontre:

-El tema «Territori i nació, estat i províncies» es va encomanar a l'equip format per Josep Ma. Carreras, Eugeni Giralt, Ernest Lluch i Francesc Roca, que van oferir una ponència amb el títol «Nacionalitat i regionalitat als PPCC: estructures territorials i ideologia».

9. Empro l'expressió «*moviment d'alliberament de classe*» per a definir aquell conjunt de grups que aspiren a instaurar l'hegemonia social dels treballadors, però que no contempen la lluita d'alliberament nacional com una part d'aquest combat.

-El tema «Classes socials i nació, estat i províncies» es va assignar a Josep Termes, que va presentar una ponència amb el títol «Classe obrera i qüestió nacional a la proclamació de la segona República».

-Del tema «Cultura, mentalitat i nació, estat i províncies», se'n féu càrrec Joaquim Molas, que va oferir una ponència titulada «La literatura catalana i els seus límits».

-El tema «Dinàmica del PPCC» es va subdividir en:

-Principat, a càrrec de R. Ribó amb la ponència «De l'Estatut del 1932 al trencament democràtic».

-Les Illes, a càrrec de Gregori Mir amb la ponència «Dinàmica dels PPCC a les Illes».

-País Valencià, a cura d'Alfons Cucó, que va presentar la ponència «Dinàmica dels PPCC: una perspectiva valenciana».

-Catalunya Nord, a càrrec de Joan Borrell i Jordi Estivill amb la ponència titulada «Endavant, sempre endavant. Itinerari i bagaseries de la qüestió nacional a Catalunya Nord».

-Andorra, encomanada a Jaume Bertomeu i Cassany, que va oferir una ponència titulada «Andorra i la fallida d'una classe dominant».

-El tema «Altres països» va constar de quatre aportacions: «Escòcia», (Tom Nairn), «Cuba i Perú», (Joan Martínez Alier), «Euzkadi» (Patxi Letamendia) i «Occitània», (Robert Lafont).

L'Encontre, finalment, se celebrava els dies 19, 20 i 21 de març del 1976. S'hi varen inscriure 318 persones, però n'hi assistiren un centenar més a última hora.

Les comunicacions enviades foren agrupades per temes: vuit al primer, vuit al segon, tretze al tercer i una al quart.¹⁰

És de destacar que el major nombre de comunicacions rebudes feren referència al tema de la cultura, i entre les restants sobresurten les de caràcter històric per sobre de les referides a la teoria de la nació o les que enfoquen els Països Catalans com a objectiu de futur, en termes polítics.

En aquest debat de Perpinyà, superat en part l'exclusiu caràcter historicista de l'anterior trobada de Barcelona, es discutí sobre els aspectes econòmics, culturals o històrics de la realitat catalana, però no s'avançà el suficient per a centrar el debat en el punt cabdal: Països Catalans és la denominació que engloba una nació afectada per un grau de disgregació, una nació que, nascuda a l'edat mitjana, no sobrevisqué al pas de l'edat moderna, i li fou impedita la seva constitució en estat. I una nació sense estat, a la llarga, està condemnada a desaparèixer, precisament per l'acció alienant i destructora que realitzen els estats unitaris de base plurinacional amb la pretensió d'adequar la «nació» al territori de l'Estat.

Reconèixer que el problema central del debat era aquest, equivalia a situar-se en el camí d'adoptar unes conclusions polítiques molt compromeses en uns moments en els quals a l'estat espanyol s'iniciava la reforma.

10. Les ponències referents als dos primers temes són les publicades per *Aïnes* 3 i 4. La resta ha quedat inèdita.

Aquest rerafons era massa present per a no tenir-lo en compte a l'hora de valorar aquest encontre.

Ja he dit que la correlació de forces en el si de l'esquerra era favorable al PSUC i als socialistes, que començaven el seu procés de convergència; aquestes forces, que adoptaven posicions similars respecte al fet nacional, reduïren el «problema» dels Països Catalans al seu aspecte cultural, desvinculant-lo de la dinàmica política. El conflicte sorgit dins de l'Assemblea de Catalunya l'estiu del 1976 sobre la proposta de donar suport a la Taula del País Valencià en la seva reivindicació estatutària, a la qual s'oposava el PSUC, és ben significatiu. L'estratègia estatalista de socialistes i eurocomunistes els impedia abordar el tema dels Països Catalans des del punt de vista polític.

L'independentisme serà present a Perpinyà i s'enfrontarà des de posicions de classe amb les tesis de l'esquerra estatalista, com veurem tot seguit. Cal fer notar l'absència de ponents vinculats amb el catalanisme no nacionalista, que cristal·litzaria políticament amb la creació de Convergència Democràtica de Catalunya, el pes del qual encara era molt minso. El debat es limità, doncs, als dos corrents citats en primer lloc. El duel dialèctic entre Solé-Tura i Josep Guia arran de la ponència presentada pel primer, titulada «la qüestió de l'estat i el concepte de nacionalitat»,¹¹ n'és un clar exponent.

Solé es pregunta: «Quins són els components socials bàsics en els orígens i el desenvolupament del moviment nacional català? És un moviment iniciat, impulsat i dirigit per la burgesia, amb la participació totalment secundària de les classes populars? O, ben al contrari és un moviment de caràcter fonamentalment popular, en el qual la burgesia s'ha inserit per tal d'instrumentalitzar-lo? I, tant en un cas com en l'altre, quin és el joc real de les diverses classes en presència? Com són afectades en les seves relacions amb les classes socials de la resta de l'Estat Espanyol per la consolidació del fet nacional?». ¹² A partir d'aquestes qüestions, el dirigent del PSUC fa algunes afirmacions com: «crec que es pot dir, com a síntesi, que l'aparició i el desenvolupament del moviment nacional català, amb les seves diverses connotacions de classe, s'ha d'enfocar com un procés de formació, de desenvolupament i de ruptura d'un determinant bloc de classes, directament lligat al problema de la formació de l'Estat Espanyol els segles XIX i XX. És en aquest procés on la moderna nacionalitat catalana ha adquirit els seus trets definidors». ¹³

Després de fer un resum de les lluites polítiques i socials des de mitjan segle XIX fins a la segona República, afirma que aquests fets «Demostraren, a parer meu, que el catalanisme no va ser una creació instrumental de la burgesia, ni de cap altra classe o fracció de classe, sinó l'expressió i el

11. SOLÉ-TURA. «La qüestió de l'Estat i el concepte de nacionalitat.» Aïnes n.º 4, Desembre 1978. Perpinyà.

12. SOLÉ-TURA (1978: pàg. 54).

13. SOLÉ-TURA (1978: pàg. 59).

resultat d'una complexa lluita política i ideològica que va tenir com a eix principal d'avanç i de precipitació la lluita per una determinada estructuració de l'estat».¹⁴

«El bloc de classes català s'ha constituït en la seva articulació moderna com a nacionalitat en el curs d'aquesta lluita per i sobre el poder polític. L'estabilització i la potenciació dels seus trets nacionals només seran possibles quan s'aconsegueixi resoldre la qüestió de poder. I si, per un seguit de raons històriques i actuals, la constitució d'un poder polític separat no sols és inviable sinó també contrari als interessos reals de la gran majoria de la societat, és clar que la solució passa per la transformació profunda de l'estructura centralista i burocràtica de l'estat espanyol i per la creació d'un marc polític prou descentralitzat -com per exemple un marc federal- perquè el sistema de valors que defineix el bloc de classes català es trobi reflectit i potenciat per l'Estat en què es troba inserit».¹⁵

Aquesta ponència motivà un viu debat en el qual intervingueren diversos assistents, (Jordi Gil, Vicent Soler, Josep Guia...). He escollit les paraules de Guia per la seva significativa claredat: «El nacionalisme, evidentment, és interclassista en la mesura de la mobilització de classes que defensa. El nacionalisme no prové d'una topada global amb el poder extern, sinó de la topada d'una classe o d'unes classes subalternes amb el poder d'una altra classe que està imposant un altre nacionalisme que nega el primer. I, òbviament, la classe dirigent de la lluita, la que manipula el nacionalisme reivindicatiu, intenta involucrar a favor seu i al seu costat, el més ampli espectre social. Entenc el nacionalisme, per tant, com una eina de lluita de classes i d'accés al poder d'una classe, no pas com el resultat d'una topada de diverses classes».¹⁶

«A parer meu, per tant, cal puntualitzar molt bé l'afirmació que en l'exercici d'un nacionalisme o en la lluita per un poder polític es configura una nacionalitat: les realitats nacionals, en el moment de les fortes topades de classe per desplaçar-ne una altra del poder, són realitats anteriors i subjacents, les quals, en tot cas, sortiran reforçades o debilitades segons el plantejament i el resultat de la lluita».¹⁷

El debat, les rèpliques i contrarèpliques, acabaren sense conclusions compartides, atès que les posicions enfrontades, anteriorment descrites, eren disperses. Els esdeveniments posteriors s'han encarregat de mostrar el paper que la Reforma ha atorgat a les dues versions del nacionalisme posades en evidència per Solé-Tura i Guia. Malgrat no haver-hi conclusions, a l'encontre, sí que s'aprovà un comunicat de l'assemblea, que reflecteix les reivindicacions de l'època:

«1. El nom escaient per a designar aquesta realitat és el de Països Catalans.

14. SOLÉ-TURA (1978: pàg. 66).

15. SOLÉ-TURA (1978: pàg. 67).

16. JOSEP GUIA. *Aïnes* n.º 4, pàg. 67.

17. JOSEP GUIA. Pàg. 76.

2. L'exigència d'una progressiva vinculació política dins d'aquesta línia per tal d'enfrontar-se als greus problemes socials i polítics que té plantejats el nostre poble.

3. Cal inicialment passar per una coordinació unitària de les instàncies democràtiques dels Països Catalans per assolir els corresponents estatus d'autonomia al País Valencià, al Principat i les Illes.

4. Denúncia de l'opressió del poble de la Catalunya Nord per part de l'Estat Francès (...) el procés que tendeix vers la consecució d'un estatut d'autonomia».¹⁸

Les jornades de debat sobre els Països Catalans (octubre 1976)

Les jornades de Barcelona són un intent de traslladar a la Catalunya post-franquista l'experiència de Perpinyà amb la pretensió col·lectiva d'incrementar la participació i buscar un ressò públic més intens en uns moments en què les reivindicacions nacionals encara estaven en suspens.

Les Jornades foren organitzades per l'Assemblea Permanent d'Intel·lectuals Catalans i un equip del Departament de Ciència Política de l'Institut d'Estudis Socials de Barcelona. Com a aportació al Congrés de Cultura Catalana, Xavier Romeu i Jover, que va fer la presentació de l'edició de les ponències i comunicacions; en les seves paraules introductòries sintetitzà allò que va ser la tònica de les Jornades, centrades en un debat eminentment polític:

«Com era previsible al llarg de les Jornades es va produir progressivament la polarització del debat en dues posicions: la que atribueix una entitat nacional als Països Catalans i, per tant, considera que tota actuació política ha d'anar encaminada, en primer lloc, a la sensibilització i desalienació dels catalans, de tots els catalans, víctimes d'un estat centralista que ens ha amagat allò que ens uneix» i l'altra postura és «la que, tot admetent la comunitat lingüística i cultural, producte d'una història compartida en molts moments, nega l'existència de la nació dels Països Catalans o tot just l'admet d'enfora, però parant especial esment al fet d'alienació nacional produïda al si del poble dels Països Catalans per l'estat centralista, i considera el fet d'aquesta pèrdua de consciència prou decisoria per impedir una acció política que pal·liï o refaci els efectes destructors d'aquesta política imperialista».¹⁹

«En definitiva, i sintetitzant, potser en excés, podem dir que totes o quasi totes les opcions podrien ser reduïdes, en última instància, a dues: la que considera l'Estat Espanyol com a entitat que cal aprofitar i que cal

18. Canigó n.º 443, pàg. 14, abril 1976. Possiblement hi ha una errada de transcripció en el punt quart de la declaració, ometent-se alguna frase de la mateixa. Malgrat tot el sentit de les reivindicacions és comprensible.

19. Xavier ROMEU I JOVER. Presentació del llibre «Debat sobre els PPCC.» Diverses editorials. Desembre 1977, Barcelona. Pàg. 10.

reformar democràticament, i la que el considera un producte del concepte burgès de la nació -estat i del pacte de les diverses oligarquies nacionals i que, per tant, ha de ser destruït al moment de la implantació d'una societat socialista a fi de crear uns estats socialistes autènticament nacionals».²⁰

Com a protagonistes de la confrontació entre ambdues postures cal esmentar en el «bàndol» del pro-Estat Espanyol, la presència dels diversos intel·lectuals socialistes, entre ells Ernest Lluch i la de Rafael Ribó. Pels independentistes, la intervenció més meritòria fou la comunicació argumentada per Josep Ferrer, Rafael Castellanos i Antonio Fernández. Potser pecà ací d'esquematisme en els arrencaments i en la tria, però sincerament crec que si el debat no fou un xoc d'independentistes contra els altres, ja que els matissos intermedis foren nombrosos, sí que entenc que en el fons la qüestió debatuda era realment la que apuntava X. Romeu.

Pel que fa a la tria d'autors, els que citaré a continuació són els que en aquell debat van tenir una intervenció més significativa, atès el contingut dels seus escrits.

Lluch, Carreras, Giral i Roca aportaren un notable treball de síntesi, titulat «Nació i regió als PPCC: economia política, estructures territorials i ideologies». De tot el seu treball, centrant-nos en la part definidora de la seva posició respecte al problema dels PPCC i l'estat, mereixen ser destacats els últims paràgrafs: «Uneix, sobretot, (referint-se als PPCC), per escrit, la semblança dels problemes plantejats pel desenvolupament del capitalisme. Les desigualtats, els desarrelaments, les insuficiències públiques, els desequilibris territorials i els retardaments són problemes que esperem i han de tenir resposta. Resposta a través d'un programa àmpliament assumible per obrers industrials, classes mitjanes productives, camperols, empleats, etc, i pel que els estatuts d'autonomia oberts per col·laboracions interestatutàries han d'esser les eines de treball imprescindibles».²¹

Rafael Ribó, per la seva banda, després de proposar el concepte dels Països Catalans com a «àrea nacionalitària»²² parla, cara al futur immediat dels PPCC, en els següents termes: «La dinàmica autonòmica pot portar una progressiva unificació legislativa».²³ «Però el punt més trascendental per a un futur polític dels PPCC és el relatiu a la federació. En un sentit extern caldrà plantejar si en un moment determinat els PPCC tindran prou nivell de consciència col·lectiva unificada com per reivindicar la sobirania i anar a un pacte a nivell d'Estat Espanyol com una de les quatre unitats a federar».²⁴

20. ROMEU I JOVER (1977: pàg. 12).

21. Josep M.ª CARRERAS, Eugeni GIRL, Ernest LLUCH i Francesc ROCA. «Nació i regió als Països Catalans: economia política, estructures territorials i ideologies.» «Debat sobre els Països Catalans.» Pàg. 110.

22. Rafael RIBÓ. «Conceptes polítics i realitat nacional. Debat sobre els Països Catalans.» Pàg. 165.

23. RIBÓ (Pàg. 169).

24. RIBÓ (Pàg. 169).

Les posicions dels socialistes i els eurocomunistes coincideixen en la defensa dels estatuts d'autonomia com a solució al «problema» nacional, i en l'ajornament, fins que el nivell de consciència de les masses ho demani, de la reunificació dels Països Catalans. L'antítesi més lucida de les posicions descrites és la comunicació signada per Josep Ferrer, Rafael Castellanos i Antoni Fernández, on plantejaren la qüestió dels Països Catalans en termes d'opció política. En el seu treball analitzaren l'evolució de la lluita de classes i la seva interrelació amb el nacionalisme durant la segona meitat del segle XIX i XX, i concloueren les seves tesis amb unes afirmacions com aquestes: «Per tant, en aquests moments, la negació de la dimensió nacional dels PPCC, la negació de la necessària unificació de la lluita d'alliberament i dels seus objectius polítics plantejada en el si del moviment obrer i popular, no indiquen més que la perpetuació de la supeditació ideològica als interessos de les classes dominants. No són degudes al resultat d'anàlisis objectives dels interessos de les classes populars sinó a interessos polítics que d'una manera directa o mediatitzada representen els interessos de les classes dominants.

No situar-se en la perspectiva de la lluita nacional plena, restringir la lluita a una àrea determinada o posar-la en funció de l'Estat Espanyol com a objectiu últim de l'actuació política és una manera de consolidar la dominància de classe que aquest estat representa i garanteix».²⁵

Aquesta clara diferenciació enfront de la qüestió nacional entre les forces polítiques en potència (cal destacar una vegada més l'absència de representants del catalanisme no nacionalista) provocà entre la nombrosa assistència que omplia l'aula magna de la Facultat de Dret de Barcelona, diversos debats en sotmetre's els ponents a les preguntes de la concurrència. Malgrat que aquella sala pogués donar la sensació que les tesis enfrontades eren equiparades en supòsit social, fora d'allí no era realment així. I no sols això, sinó que crec que, a les darreries del 1976, els PPCC eren més aviat un tema en decadència. S'havien esvaït les declaracions de solidaritat formal amb el País Valencià, i la resta dels Països Catalans eren part de les forces pre i pro-parlamentaries del Principat; es feia evident que per aquests darrers el punt de gravitació del nou període històric que s'obre a la fi de la dictadura és el reforçament i la modernització de l'estat espanyol. Els sectors que participen en aquesta transformació l'assumeixen com a objectiu programàtic de primer ordre, i és per aquest motiu que la reivindicació dels PPCC és un tema incompatible i fins i tot inconvenient. La presència a les jornades, de participants que, d'entrada, ja no creien en allò que hom hi anava a discutir, invalida qualsevol resultat positiu.

25. Rafael CASTELLANOS, Josep FERRER i Antoni FERNÁNDEZ. «Consciència nacional i lluita de classes als Països Catalans. Debat sobre els PPCC.» Pàg. 254.

El segonencontre de ciències humanes i socials dels Països Catalans

Aquest segonencontre fou convocat els dies 8, 9, i 10 de desembre del 1978 a la Facultat de Filosofia i Lletres de Ciutat de Mallorca. S'hi plantejaren dos tipus de sessions; unes, de caràcter més general, de balanç crític sobre la producció teòrica referida al tema, i unes altres de caràcter especialitzat en forma de seminari.²⁶

Formaren la comissió organitzadora Rafael Aracil, Francesc Artal, Albert Balcells, Bertomeu Barceló, Joan Borrell, Carles Camps, Alfons Cucó, Jordi Estivill, Àngel Fabra, Climent Gorau, Manuel Jorba, Enric Lluch, Isidor Martí, Joan Martínez Alier, Miquel Melià, Joan F. Mira, Amadeu Murillo, Ismael Pitarch, Jordi Planas, Jordi Porta i Sebastià Serra.

En aquest encontre, hi són absents els continguts polítics del debat de Barcelona, i els seus principals protagonistes. L'esquerra parlamentària està enfeïnada amb la Constitució i els grups independentistes travessen moments de crisi (sobretot FNC i PSAN). Les ponències tornaren a girar al voltant de temes històrics i culturals, preferentment; destaquem la incorporació de ponències d'antropòlegs (Joan Prat i Jesús Contreras).

L'encontre de Mallorca tindrà un ressò escàs arreu dels PPCC, i posarà fi al cicle de debats iniciats el 1974 amb el Col·loqui d'historiadors.

L'evolució d'una incerta esquerra: del debat sobre els PPCC al col·loqui sobre què és Espanya

En el període de deu anys que va del 1974 al 1984, els esdeveniments polítics s'han succeït ràpidament i amb ells han anat canviant les preses de posició ideològiques. Com a fites d'aquest procés voldria assenyalar les següents:

-Les eleccions del 1977 eleven a la categoria de parlamentària l'esquerra socialista i comunista. La seva aportació a la redacció de la Constitució del 1978 serà fonamental per a legitimar el projecte de bastir una Espanya democràtica amb un ample suport social, sobretot a Catalunya, ja que no el poden obtenir d'Euzkadi.

El compromís d'aquesta esquerra amb la nova consolidació d'Espanya permetrà l'ascens a Catalunya del catalanisme convergent, igualment partidari de l'Espanya-nació, però que farà del «fet diferencial» el seu argument de l'assimilisme pur i simple que la política espanyola post-constitucional generà.

-La renúncia (que no abandonament, ja que mai no havia estat objec-

26. Les ponències presentades al «II Encontre de Ciències Humanes i Socials dels Països Catalans» estan recollides en el volum n.º 18 de la revista «Mayurqa». Miscel·lània d'estudis humanístics. Universitat de Palma de Mallorca. Gener-desembre 1978-1979.

tiu per a ells) dels PPCC serà explicada i fins i tot justificada com a convenient tant per l'esquerra parlamentària com pel pujolisme. La consolidació de la respectiva autonomia per a cada un dels PPCC serà l'objectiu substitutiu en el terreny de la reivindicació «nacional».

-Es torna a una il·legitimitat del nacionalisme en uns termes similars a aquells que denunciava J. Termes el 1974. Es produeix una tergiversació a fons dels plantejaments dels independentistes, que defensen la independència política com un objectiu necessari en l'actual context de dominació espanyola, per al procés real d'alliberament nacional i social. Des dels mitjans de comunicació fonamentalment i a través dels intel·lectuals orgànics s'actua permanentment en aquest sentit, esforçant-se a presentar els independentistes com a revengistes, sectaris, retardadors del progrés... L'altra base il·legitimitat és la deformació o l'ocultació de la història del nostre país. I la tercera, és l'aplicació al cos de l'estat espanyol del mite de la «nació de nacions» o «nació política» (Josep Ferrer).²⁷

-L'esquerra estatalista adapta progressivament el seu esquema ideològic a la realitat de l'Espanya que està construint, i així no és d'estranyar la substitució en l'ordre de les seves preocupacions de la qüestió dels PPCC per la interrogació sobre què és Espanya, tal i com es va evidenciar en el col·loqui que sobre aquest tema es celebrà a Girona els dies 23, 24 i 25 de febrer del 1984. El canvi és significatiu. Els principals protagonistes d'aquesta involució «nacional» seran bàsicament els intel·lectuals orgànics i la petita burgesia tecnocràtica, incrustada a les diverses administracions públiques. (exemple, la revista «l'Avenç», que en un principi es deia «Revista d'història dels PPCC», va perdre aviat l'afegit de PPCC).

Enmig d'aquest procés d'espanyolització, la reacció fou molt escassa i sense una resposta adequada a nivell polític. Com a excepció del retrocés general citarem el Col·loqui de València de l'octubre del 1984.

El col·loqui de València del 1984

A diferència dels encontres anteriors, només hi assisteixen com a ponents disset intel·lectuals (Pierre Vilar, Miquel Tarradell, Arcadi García, Eva Serra, Albert Balcells, Miquel Batllori, Emili Balaguer, Joan F. Mira, Joan Fuster, Josep Iborra, Joan Coromines, Antoni Ma. Badia, Antoni Ferrando, Aina Moll, Vicent Pitarch, Isidor Marí i Jordi Carbonell),²⁸ l'actitud dels quals és, en conjunt, pro PPCC amb diverses tonalitats. Hi ha una certa unitat de fons en totes les dissertacions; una visió crítica respecte a l'evolució política i social viscuda els darrers anys, feta

27. Josep FERRER. «El mite de la nació política.» AVUI 26 d'octubre de 1978. En aquest important article, FERRER analitza el plantejament dicotòmic del fet nacional que els partits constitucionalistes usen: nació natural = Catalunya, nació política = Espanya.

28. Les ponències del Col·loqui de València es troben recollides en el llibre «Els Països Catalans: un debat obert.» Editorial Tres i Quatre. València, 1984.

des del punt de vista cultural, antropològic, històric. Hi manquen, però, ponències com les que presentaren els intel·lectuals Ferrer o Guia respecte a la qüestió de l'Estat. Ara, deu anys més tard de l'inici dels debats, l'Estat no és un tema qüestionat directament, el pes de les organitzacions independentistes és feble i continua marcant una estratègia coherent que permeti albirar a mig termini un canvi positiu per a la consolidació dels PPCC com a nació.

El Col·loqui de València és una excepció en la seva època i també en el símbol d'un nacionalisme que es manifesta latent en la societat, que obté resultats positius en reivindicacions culturals o en defensa de la llengua, però que ajorna el tema dels PPCC com a opció política (l'èxit de la Crida al Ppt. i l'Acció Cultural al PV, en són significatius)

Malgrat el context desfavorable, els Països Catalans continuen essent una qüestió pendent.

Consideracions finals

Es poden extreure, de la documentació analitzada, algunes conclusions.

a. Sobre la relació entre el debat respecte dels PPCC i el context polític. Crec que aquest segon és determinant: quan a la dècada dels anys setanta hi ha una expectativa de canvis polítics que poden afectar la mateixa estructura de l'Estat, el debat sobre la qüestió nacional supera el caire historicista i cultural, per a centrar-se sobre la viabilitat de la unitat política dels PPCC (com és el cas dels col·loquis de Perpinyà el 1976 i Barcelona el 1977).

En canvi quan a partir del 1978 aquesta perspectiva es perd a causa de la consolidació de l'Estat a través de la Constitució i els estatuts d'autonomia, el tema dels PPCC és marginat.

Es confirma, mitjançant la instrumentalització a fons dels mecanismes electorals, l'hegemonia dels partits que neguen els PPCC com a unitat política, i per contra, augmenta la repressió contra l'independentisme.

b. Sobre la utilitat dels debats generals cara a la reconstrucció d'un país. La reunificació d'una nació mai no ha sorgit de les conclusions d'un debat. Els catalans no podíem ser una excepció. Un objectiu d'aquesta mena només pot ser assolit per l'acció d'un moviment articulat políticament i unit per una ideologia i una orientació de classe que actui decididament sobre les estructures polítiques en el sentit de transformar-les o trencar-les i posteriorment refer el teixit de la infraestructura de la nova societat.

Un moviment d'aquestes característiques no estava plenament configurat fa deu anys ni tampoc avui en dia ho està però aquesta constatació no implica que en un futur més o menys pròxim no pugui cristal·litzar.

Formalment, el marc jurídic i constitucional de l'estat espanyol dona el tema per tancat, però els fets demostren que la problemàtica dels PPCC

no està definitivament liquidada; al contrari, les campanyes d'espanyolització forçada al País Valencià i l'acció repressiva de l'Estat sobre les manifestacions de qualsevol tipus (fins i tot cultural, lingüístic o esportiu) que prenen com a punt de referència els PPCC, fan evident que la qüestió nacional catalana és un conflicte soterrat però viu. A la vegada l'independentisme, a partir del 1979, es difon entre sectors socials als quals abans no arribava i intenta unir-se, mantenint una clara postura d'enfrontament amb l'Estat.

Actualment, els PPCC no són un tema del qual s'ocupi la premsa, ni sobre el qual es teoritzi. Debats com el de fa deu anys no crec que es repeteixin. Un nou debat no pot tenir altre sentit que el de buscar l'afirmació dels PPCC, és a dir, avui tindria un caràcter unidireccional, sense les controvèrsies internes que es reflectien en els col·loquis dels anys setanta. Però de moment pocs sectors hi ha a part dels ja definits com a pro-PPCC que siguin susceptibles de confluïr en un encontre d'aquestes característiques.

c. Especial referència als intel·lectuals.

El paper dels intel·lectuals en els debats estudiats és important. A través d'ells es canalitza una polèmica que interessa al conjunt del poble; per tant el seu paper de protagonistes/intermediaris és transcendental i més quan les classes populars estan sotmeses a una forta alienació nacional i social.

L'anàlisi, la crítica i la conscienciació són les característiques que haurien de definir la funció social dels intel·lectuals no integrats en el bloc dominant. El règim de Franco no permetia gaires vacil·lacions, i fora dels intel·lectuals orgànics la resta estava contra el sistema, ni que fos per exclusió, i per tant bé que indirectament, realitzaven alguna de les funcions que abans hem discutit. Una vegada clarificat el panorama polític amb l'aprovació de la Constitució, i tancades les portes als PPCC, els intel·lectuals abandonen també la causa dels PPCC i s'acullen al nou paper del professionalisme, deslligant-se del vessant polític i social de la seva funció.

Per omisió en uns casos o per adhesió en altres, la intel·lectualitat nacional catalana fa costat al nou ordre polític de l'Estat.

Els que tracten el tema dels PPCC ho han fet exclusivament des del punt de vista del problema lingüístic o cultural evitant implicacions polítiques perilloses. La seva inhibició en aquests darrers anys és prou significativa del paper que juguen en el context actual. Si la lluita en favor dels PPCC té algun futur, no serà pas gràcies a ells, precisament.